

TEVFİK FİKRET VE AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ÜSLUBUNUN OLUŞUMUNDA DİL ÖĞELERİNİN BELİRLEYİCİLİĞİ ÜZERİNE BİR DENEME

Dr. Meltem GÜL¹

ÖZET

Bir yazarın nasıl bir dil kullandığını anlamak ancak onun üslubunu anlamakla mümkündür. Dil ile üslup her ne kadar aynı şey gibi görülüp karıştırılsa da bunlar birbirini tamamlayan ancak aynı olmayan şeylerdir. Çok uzun yıllar üslup, sanatçının kullandığı Arapça, Farsça kelimelerin çokluğu, bu kelimelerin kullanımdaki yoğunluğuna göre belirleniyordu. Eğer Arapça ve Farsça kelimeler fazlaca kullanıldıysa üslubu ağır, eğer az kullanıldıysa üslubu anlaşılır ifadeleri ön plandaydı.

Bu çalışmada üslup ve çeşitleri tanıtılarak Tevfik Fikret ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın dilin öğelerini kullanarak üsluplarını nasıl oluşturdukları karşılaştırılmıştır. Her iki sanatçının da cümlelerinde yer alan sıfatlar, zamirler, zarflar, isim cümleleri, fiil cümlelerinin üslupları üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Eserlerinde dikkat çekmeyen kelime tekrarları, cümlelerin öğelerinin kullanılış biçimleri, kullanılan renkler Fikret ve Tanpınar'ın üslubunun belirleyicileridir. Söz dizimindeki sapmaların Fikret ve Tanpınar'ın üslubu üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur.

Bu çalışmayla üslubun sadece kelimelerin sanatlı kullanılışından ibaret olmadığı belirtilir. Tanpınar ve Fikret'in şiirleri de örnek olarak alınarak dil öğelerinin üslubu nasıl belirledikleri gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üslup ve çeşitleri, Tevfik Fikret ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın üslubu, Tevfik Fikret ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Üslubunu Oluşturan Dil Öğeleri

¹ Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van, gulmltm@hotmail.com

AN ESSAY ON DECISIVENESS OF LANGUAGE ELEMENTS ON THE FORMATION OF THE TEVFİK FİKRET'S AND AHMET HAMDİ TANPINAR'S STYLES

ABSTRACT

It is possible to understand what kind of language a writer uses by understanding his style. Although language and style are seen as the same things, they complement each other but they are not the same things. Style has been determined according to majority of using Arabic and Persian words and the intensity of the use of these words by artist for so many years. If the Arabic and Persian words used a lot the style is heavy, if they used less the style is clear expressions were prominent.

In this study style and its varieties are introduced and how Ahmet Hamdi and Tevfik Fikret created their styles by using language elements are compared. It is tried to determine the effects of adjectives, pronouns, adverbs, noun phrases, verb phrases in their own sentences on both artists' styles. The determiners of Fikret and Tanpınar's styles are subtle word repetitions, the usage style of sentence elements, the colors used in their works. The effects of deviations in syntax put forward on Fikret and Tanpınar's styles.

In this study it is indicated that style does not just consist of use of words artfully. It has been indicated how language elements determine the style by taking Tanpınar and Fikret's poems as sample.

Keywords: Style and Its Varieties, Tevfik Fikret and Ahmet Hamdi Tanpınar's Styles, The Language Elements Forming Tevfik Fikret and Ahmet Hamdi Tanpınar's Styles.

GİRİŞ

Üslup, bir konunun ele alınış, işleniş ve ifade ediliş tarzıdır. Bir eserin okunduğunda kime ait olduğunu belirten kişilik damgasıdır. “Kelimelerin bir bütün halinde organizasyonu yahut Tanpınar’ın sevdiği bir tabirle söyleyelim kristalizasyonudur.” (Kaplan, 1983: 204).

Üslup birçok yazar tarafından bir seçimin sonucu olarak düşünülürken bazıları tarafından da belirlenmiş kurallar bütününden ayrılma olarak görülmektedir. Üslup; belli bir duyuş, görüş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür. (Çoban, 2004: 10).

Üslup ve dil bir bütün halindedir. Üslubu dilden ayrı düşünmek mümkün olmadığı gibi, bir metnin dilbilimin kuralları ve yöntemleriyle incelenmesi de üslup araştırması olarak değerlendirilemez. Üslup incelemeleri bir metin üzerinde yapılırken dilbilim cümle üzerinde çalışır.

Üslup çalışması yapmak isteyen bir insanın dile bakışı bu alanda çalışan diğer insanlarınkinden farklıdır. Dilbilgisi kurallarını, kelimenin anlamını, bunların değerlerini ve kendi aralarında meydana getirdikleri ilişki kompozisyonunu birleştirmek ve açıklamak zorundadırlar.

Üslup incelemesinde hareket noktası ve temel unsur metindir. Her metnin bir içeriği ve şekli vardır. Üslup ile metnin içeriği birbirinden ayrılmaz. Onları birbirinden ayrı olarak ele almak ve incelemek mümkün değildir.

Bir metnin yazılış sebebini anlamakla üslup incelemesine ilk adım atılmış olur. Metni oluşturan malzeme dildir. Metin üzerinde yapılan inceleme de bu malzemenin kurallarına göre gerçekleştirilir. Bundan dolayı üslup incelemeye dilden başlanır. Aksi takdirde metin incelemesi gayretleri metnin dışında kalabilir.

Metin Seviyesinde Üslup İncelemesine Ait Bazı Özellikler

Üsluptaki devamlılık veya değişim metinde birinci derecedeki kahramanların ve diğer insanların yeri, içinde yaşadıkları zaman, şahıs ve işaret zamirleri, iyelik ekleri zarflar ve fiil çekimleriyle ortaya konulur. Metin seviyesindeki üslup incelemesinde şu sorulara cevap aramak gerekir. Kim kime hitap ediyor? Dış dünyaya ait görünüşler kimin dikkatiyle tespit ediliyor? Ve kim tarafından ifade ediliyor? Anlatıcı durumundaki insanla olayı yaşayan, gören arasındaki ilişki

nereden kaynaklanıyor? Anlatıcı kendi dil özelliklerini mi kullanıyor yoksa bir başkasını mı taklit ediyor? Daha çok okullarda kompozisyon derslerinde ‘Nasıl yazmalı?’ konusunda yapılan araştırmalar (Aytaç, 1999: 48) bu gruba girer. Bunun gibi sorularla metnin bakış açısı, onu oluşturan söz zenginliği ve en önemlisi de metindeki anlatma biçimi ortaya çıkarılır. Dile ait unsurların metin üzerinde belirlenmesi üslup incelemesinde en gerekli adımdır. Daha sonra belirli bir kurala göre belirlenen dil unsurlarının farkı dikkate alınır. İçeriği aynı olan metinler kişinin dili kendine göre kullanmasıyla farklılaşır. “Üslup, içeriğin ferdi biçimde ifade edilmesini sergileyen metnin dışında araştırılmaz.” (Aktaş, 1986: 55).

Sanat eserlerindeki konular taklit edilebilir ama üslup taklit edilemeyen tek şeydir. Tevfik Fikret, konularını, temlerini, belki şaşırtıcı ama hayallerinin bir kısmını başkalarından almasına rağmen hiçbir şekilde bir başkasına benzemez. Mesele bunları almakta değil bunları anlatış şekli yani üsluptadır.

Üslup İnceleme Tarzları

Üslup incelemesiyle ilgilenen kişilerin bazıları metnin bir bütün olduğunu, kendi dışında herhangi bir şeye bağlı olmadığını düşünerek metni oluşturan yapıyı tasvir etmişlerdir. Diğerleri ise metni oluşturan dili esas alan bir üslup sistemi meydana getirmişlerdir.

İnsanın içinde bulunduğu durum, konuşan veya yazan insanın psikolojisi üsluba ait özelliklerin bir kısmını oluşturur. Yazılı ve sözlü bir metnin üslubunda iletişim olayına katılan faktörlerin de etkisi vardır. Bu da bir metnin üslubunun oluşum, fonksiyon ve yapı bakımından incelenebileceğini gösterir. Üslup incelemesiyle ilgili çalışmaları iki ayrı grupta toplamak yerinde olur.

Tasvirî Üslup İncelemesi

Metni oluşturan dilin yapısı ve işlevi temel olarak alınır. “Metinde düzenlenmiş halde karşımıza çıkan dilbilim malzemesinin kendi içinde dikkate alınması ve incelenmesi esasına dayanır.” (Aktaş, 1986: 61).

“Tasvirî üslup incelemesi, bir kavramı bir fikri bir duyguyu veya bir hâli ifadeyle vazifeli dil unsurlarının sahip olduğu değerleri incelemektedir. Yani metnin veya ifadenin anlamını şekillendiren duygusal estetik, öğretici değerlerin araştırılması ve gözler önüne serilmesinden ibarettir.” (Aktaş, 1986: 82).

Yazılı ve sözlü ifade tasvirî üslup incelemesinin merkezini oluşturur. Kurallar ön plana alınmaz. Şair veya yazar dili kullanarak duygularını isteklerini ifade

ederken hiçbir kurala bağlı kalmaz. Kişiyi sınırlayan hiçbir şey yoktur. Bir şeyler ifade edilirken kişisel zevk, anlayış ve amaçla dile ait unsurlar birleştirilir. Bu durumda hem dilbilim hem de psikoloji, sosyoloji, tarih gibi ilimlerin alanına giren unsurları ifadenin içinde bir arada bulabiliriz. Dilbilim kurallarıyla, duygu ve düşünceler bir bütün haline gelmiştir. Bu üslup çeşidinde aynı anlama gelen fikirler dile ait unsurlar kullanılarak farklı üslup yöntemleriyle verilir. Aynı fikri ifade etmek için eşanlamlılıktan yararlanılır. Hatta eşanlamlılık kavramının tasvirî üslubun temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Tasvirî üslupta söylenen bir cümle söylenilen yere, söyleyiş tarzına, kastedilen insana göre sevgiden kızgınlığa kadar çeşitli anlamlar taşır. Aynı ifadenin içinde psikolojik ve sosyolojik kaynaklı değerler farkında olmaksızın yerleştirilmiş olabilir. Bunlar “anlatımlı” kelimesiyle karşılanır. Ayrıca yine aynı ifadede yazar veya şairin niyetine bağlı olarak ahlâkî, öğretici veya estetik bir değerden söz edilebilir. Bunlar da “niyetle ilgili” olarak adlandırılır. Her iki değerın kaynağını da dilbilime ait malzemenin yan anlamında aramak gerekir. Tasvirî üslup çalışması yapan kişi kelimelerin kavram değeri dışında çağrıştırdığı yan anlamları incelemek zorundadır.

Bir ifade veya metindeki fiillerin zamanı, ait oldukları kipler, onların bütün içinde ortaya koydukları görüşü incelemek tasvirî üslubun sınırları içine girer. Fiil zamanları her zaman dilbilgisi kitaplarında olduğu gibi kullanılmaz. Şimdiki zaman eki şu anda olan bir olayı ifade eder. Eğer geçmişe ait bir olay bu ekle anlatılırsa başka bir amaç olduğu düşünülür. Doğu Karadeniz Bölgesinde doğmuş büyümüş bir insanın görülen geçmiş zaman ekini kullanması başka bir niyete bağlı olarak düşünülmek, dilbilgisine, zevkine, kültürüne inandığımız bir yazarın metninde böyle bir şeyle karşılaşmamız bunun metinde gerçekleştirilmek istenen bir niyetle ilgili olduğunu düşündürür.

Her şair veya yazar cümlelerinde fiili aynı oranda kullanmaz. Bu durum onların dünyaya bakışlarıyla ilgilidir. Dünyayı hareketli gören bir sanatkar fiilleri ön plana çıkarır. Durgun gören ise sıfat ve isimleri daha çok yer verir.

İstibdad devrinde hayata bakışı umumiyetle durgun olan Fikret bu şiirinde görüldüğü gibi ya hiç fiilsiz ya da yalnız isimlerle, sıfatları birbirine bağlamaya yarayan renksiz fiilleri kullanır.

Mâi bir göl, yanında bir meşcer

Meşcerin sîne-i sükûnunda

Mültesir iltima’-ı sâf-ı kamer;

Sonra birçok menâzır-ı hoş-ter,
Hilkatin subh-ı pür-füsünunda
Hâke revnak veren güzellikler! (Kaplan, 1987: 239)
(Ne isterim)

Tanpınar'ın üslubunda en önemli yeri isimler tutar. Öyle ki sadece isimlerden oluşmuş cümleleri vardır. Fiillerin oranı isim ve sıfatlara göre azdır. “Uyanma” ve “Deniz Ufkunda” adlı şiirlerinde hiç çekimli fiil yoktur. “Bir Heykel İçin” şiirinde ise iki kere tekrarlanan bir çekimli fiil vardır. Bu Tanpınar'ın hayat karşısındaki tavrını gösterir. Hayatı dinamik, hareketli bir yer değil de daha sakin ve dingin bir yer olarak görmesinden kaynaklanır.

Yüzyıllarca değişmeyen kesin kurallarda bile sanatçılar kendilerine göre değişiklikler yapıp yeni bir üslup oluşturmuşlardır. Divan edebiyatı ve onu takip eden Türk Edebiyatında bir şiir başladığı vezinle biterdi. Fakat Servet-i Fünûn Edebiyatı özellikle onun temsilcisi Tevfik Fikret vezni kahramanın ruh haline göre kullanarak kendi üslubunu oluşturmuştur.

Metindeki sözdizimi ile ilgili kısımda sapmalara dikkat etmek tasvirî üslup incelemesinin üzerinde durmak zorunda olduğu bir konudur. Bunu yapmak içinde iyi bir gramer bilgisine ihtiyaç vardır. Metnin üslubunu araştırırken temsil ettiği edebi türün anlatma biçimine ve yapı özelliğine dikkat etmek gerekir. Çünkü bunlar metnin yapısına ve kullanılan ifadeye etki eder.

Edebi sanatlar da tasvirî üslup incelenmesi yapılırken üstünde durulması gereken bir noktadır. Metinlerde kullanılan söz sanatlarının hepsinde kelime, cümle veya metin parçası seviyesinde bir şeyi doğal olarak ifade etme şekllinden ayrılma vardır.

Fikret aşırı sayılabilecek sıfat tamlamalarıyla edebi sanatları kullanmıştır. Eşyaya ve olaylara alışılmadık renk verip sanat yaptığı mısralarından biri şudur:

Ufukta işte ziyâ saçlı bir yığın dilber (Kaplan, 1987: 237)
(Sabah-ı İyd)

Her edebi türün kendine ait bazı kuralları vardır. Bir metin yazarı bu kurallara bağlı kalarak eser vereceği gibi bu kuralları aşarak da eserler oluşturabilir. Üslup araştırıcısı o edebi türün kurallarını belirleyip sınırlarını çizip daha sonra inceleyeceği metindeki ferdi kullanımları bu kurallara göre değerlendirmelidir. Eğer değerlendirme edebi tür belirlenerek yapılmazsa metnin olduğu gibi tasvir edilme

mecburiyeti ortaya çıkar. Böylece metindeki kişisel faktörlerle edebiyat geleneğinden gelen birbirinden ayrılmaz. Böylece edebiyat dünyasına gelen orijinal değerler fark edilmez.

Tasvirî üslup incelemesinde dildeki yalın ifade gücü temel kural olarak ele alınır. Metnin oluşturulduğu dönemde dilin sosyal seviyelere göre ifade imkânı ikinci kural olarak kabul edilir. Üçüncü kural ise edebiyat bilgi ve teorileri kitaplarından yararlanmaktır. Bir metinde bunların tamamı kaynaşmış ve iç içe geçmiş bir şekilde karşımıza çıkar. Ancak araştırmacının zihnindeki aşamalı kurallar bütününe inceleme yapılırken yardımcı olacaktır.

Tekevvünî Üslup incelemesi

Dilbilimin getirdiği yeniliklerle tasvirî üslupta büyük gelişmeler elde edilmiştir. Tekevvünî üslup incelemesinde ise dilbilim ve psikanalizin getirdiği yeniliklerden faydalanılmıştır. Edebi eleştiriden çok farklı değildir. Kişiye ait özelliklerin eserin özünü oluşturduğu, eserde var olan unsurların da bu özü tamamlayıp ona bir şekil verdiği düşünülür. Eserin özünü bulmak için tasvirî üslupta olduğu gibi cümle, dil ve yapıda meydana gelen ayrılmalara dikkat etmek gerekir. Esere ait her ayrıntı okuyucuyu eserin merkezine götürür. Merkeze ulaşıldıktan sonra ayrıntılara karşı genel bir bakış açısı geliştirilebilir. Eserin dış görünüşünden merkeze doğru, merkezden dış görünüşe doğru gidip gelmeye gerek vardır.

I. Dünya Savaşına kadar eserin anlamı dış şartlarda ve yazarın hayatında aranmaktaydı. Daha sonra eserin kaynağını kendi şartları dışında aranmanın yanlış olacağı düşüncesi belirdi. Tekevvünî üslup böyle bir çalışmanın sonunda ortaya çıkmıştır. Bu alanda Valery, Spitzer ve Bachelard en önemli isimlerdir. Valery'ye göre "eserin yaratıcısı yazarın hayatı değil ama yazarın zihniyeti ve ruhudur". (Aktaş, 1986: 139).

Abdülhak Hamit'e ünlü şiiri Makber'i Fatma Hanım'ın ölümünün yazdığını düşünürsek yanlış oluruz. Ölüm olayı değil de yazarın ruhu, sahip olduğu düşünce bu eseri ortaya çıkarmıştır. Böyle olmasaydı birçok şehirde ölen pek çok kadın için böyle şiirler yazılması gerekirdi.

Bachelard imajların yaratılması ve özellikleri üzerinde çalışmıştır. İmajlarla ilgili yapmış olduğu çalışmalarla edebiyat eleştirisi ve üslup incelemesi konularında çalışanların ufuklarını genişletmiş ve zengin bir malzeme sunmuştur. O ana kadar gelen edebiyat eserlerinin ve onlarda bulunan hayallerin dış dünyanın bir taklidi olduğu düşünülürdü. Bachelard ile birlikte hayal bağımsız bir alan olarak ele alınmıştır. Hayallerin kaynağının dış dünya değil de insan ruhunun derinlikleri

olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Üslup, “insanın aynıdır ve bir kimsenin bütün hususiyetlerinin damgasıdır” (Tansel, 1975: 151) ifadesi çok doğrudur. Üslupla insanın iç içe geçtiğini birbirinin aynısı olduğunu Fikret ve Tanpınar’da da görmekteyiz.

Mehmet Kaplan’a göre Fikret fiilleri üç farklı tarzda kullanarak imajlar oluşturmuştur. Ya manevi, görülmeyen varlıklara maddi varlıkların hareketini yaptırır. Ya maddi, görülen varlıkları manevi gizli hareketlere sürükler. Ya da eşya ve maddenin fiillerini kendi aralarında aktarır. Şu mısralarda olduğu gibi,

Çiğnendi yeter varlığımız cehl ile kahre

(Millet Şarkısı)

Arar cism-i tabiat bir şifâ, bir feyz, bir muhyi

(Aveg-i Şühur)

Bulutlar...

Sathında parça parça yüzer, titreşir, söner (Kaplan, 1987: 243)

(Dün Gece)

Kaplan’ın dediği gibi Tanpınar’ın kullandığı imajlar isim ve sıfatların birbirine bağlanmasıyla oluşmuştur. Bunlar şiirin arka planındaki duygu ve düşüncelerle “Kanayan zaman gülü”, “Ufkun çıplak oyunu”, “Susuzluğun tılsımlı kadehi”, “Ses ve renklerin çılgın mahşeri” gibi orijinal imajlar yapılmıştır.

Sanatkarların bütün eserlerinde aynı sözcüğün sık sık tekrar edilmesi önemsiz ayrıntı gibi görünse de bizi merkeze götürür. Şairin psikolojisi ve eserin oluşturulma şartları hakkında bilgi verir. Şahsiyet sahibi her şairin tekrarladığı bazı renkler vardır. Tefvik Fikret ve Servet-i Fünûncuların mavi, Ahmet Haşim ve Fecr-i Âti topluluğunun kırmızıdır. Bu ayrıntılar dikkate alınarak öze doğru gidildiğinde bunların öylesine olmadığı sanatkarın psikolojik durumunu yansıttığını görülür. Ahmet Hamdi’nin sürekli beyaz rengi tekrarlar. Ahmet Hamdi’nin Dergâh mecmuasında çıkan şiirlerinde kızıl rengin kullanılması onun üzerinde Haşim ve mütarekenin etkisinin şiirlerine psikolojik bir yansıması olarak düşünülebilir.

Tefvik Fikret’in şiirlerinde “ben” zamiri çokça kullanılır. Bu Fikret’in yalnız, içine kapanık ve gururlu bir kişiliğinin olduğunu belirtir. Yahya Kemal’de ise biz kavramını daha çok görmemiz arkadaşlıktan ve dost çevresinden hoşlanmasıdır. Kendini son dönemlerinde materyalist olarak tanıtan Fikret’in eserlerinde 115 kere ruh kelimesinin geçmesi onun bu konuda çektiği psikolojik sıkıntıyı anlatır. Rûbab-ı

Şikeste’de çocuk kelimesinin 69 kere tekrar edilmesi Haluk’un tuttuğu yer ile kendi çocukluğuna dönüş özleminin ön planda olduğunun işaretidir. Bütün sanatçıların şiir lügâtı incelenerek parçalardan hareketle bilinçaltına inilerek bütün hakkında fikir edinilebilir.

Dikkat edildiğinde her iki üslup çeşidinin de birbirinden tamamen farklı olmadığı ve birbirlerini bütünledikleri görülür. Birinde parçalardan bütüne, diğerinde bütünden parçalara ulaşma söz konusudur.

SONUÇ

Bu çalışmada üslup ve üslup çeşitleri hakkında bilgi verildi. Her iki sanatçının da üsluplarını oluştururken dilin hangi öğelerini nasıl kullandıkları belirlenmiştir. Tanpınar’ın daha çok isim cümlelerini kullandığı hatta bazı şiirlerinde çekimli fiilleri hiç kullanmadığı görülmektedir. Fikret’in ise fiilleri üç farklı tarzda kullanarak imajlar oluşturduğu görülmüştür. Tevfik Fikret’in hayatı daha hareketli gördüğü ve bundan dolayı üslubunu oluştururken fiilleri ve fiil çekimlerini fazlaca kullandığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abdullah, Tansel, Fevziye. İyi ve Doğru Yazma Usulleri. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1975.

Aktaş, Şerif. Edebiyatta Üslûp ve Problemleri. Ankara: Akçağ Yayınları, 1986.

Aytaç, Gürsel. Genel Edebiyat Bilimi. İstanbul: Papirüs Yayınları, 1999.

Çoban, Ahmet. Edebiyatta Üslup Üzerine. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Kaplan, Mehmet. Tanpınar’ın Şiir Dünyası. İstanbul: Dergah Yayınları, 1983.

----- Tevfik Fikret. İstanbul: Dergah Yayınları, 1987.

Macit, Muhsin. Divan Şiirinde Ahenk Unsurları. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.